

Seyyed Hossein Nasr
S engleskog preveo Relja Arsić

Molitva srca u isihazmu i sufizmu¹

UDK 141.336
271.2

Sažetak

Ovaj tekst je ustvari izlaganje Seyyeda H. Nasra na simpoziju pravoslavnih hrišćana i muslimana održanom u martu 1985. godine na pravoslavnom Bogoslovskom fakultetu "Časni krst" u Bostonu, a objavljen je godinu kasnije u *Greek Orthodox Theological Review*.

Seyyed H. Nasr u ovom radu analizira izuzetne i važne sličnosti dviju tradicija – isihastičke i sufijske, u domenu prirode molitve srca, od kojih se svaka nalazi u centru religije na čijem je tlu procvjetala. Do sada je vrlo malo pisano o ovoj temi, pa stoga ovaj rad zavređuje posebnu pažnju.

Seyyed H. Nasr napisao je tekst u kojem se, uz suštinsko poznavanje sufizma, primjećuje njegova izuzetna upućenost u pravoslavnu duhovnost i njegovo duboko proučavanje najčuvenije knjige iz te duhovnosti – *Filokalije*, to jest *Dobrotoljublja* ili *Ljepotoljublja*, višetomnog zbornika koji obuhvata uvide, iskustvo i rečenice o duhovnom životu i molitvi srca najznačajnijih pravoslavnih otaca.

Ključne riječi: sufizam, istihazam, islam, pravoslavlje, duhovnost, molitva srca.

¹ Tekst obraćanja Seyyeda Hosseina Nasra na simpozijumu pravoslavnih hrišćana i muslimana na Bogoslovskom fakultetu "Časni krst" u Bostonu (USA), marta 1985, a prvi put objavljen u *Greek Orthodox Theological Review*, vol. 31, Nos. 1–2, 1986, str. 195–203.

*Pebar koji otkriva univerzum je srce
savršenog čovjeka;
Ogledalo koje otkriva Istinu je ustvari ovo srce.
Srce je riznica božanskih tajni;
Šta god da tražiš u ova dva svijeta,
upitaj srce – i naći ćeš ga.*

Šemsuddin Lahidži, *Šarh-i gulšan-i raz*

Čudna je činjenica to što je, uprkos velikom interesovanju za dijalog hrišćanstva i islama u modernom učenjaštvu na polju religije te postojanju mnogo literature o ovoj temi tokom posljednjih decenija, relativno malo pažnje posvećeno unutarnjim dimenzijama ovih religija kao sredstvima pristupanja jedne drugoj.² Još je manje pisano o izuzetnim i značajnim sličnostima dviju tradicija – isihastičke i sufijske, od kojih se svaka nalazi u centru religije na čijem je tlu procvjetala.³ Možda, ipak, ova oskudica materijala o tako važnoj temi ne bi trebalo da iznenađuje. Trebalo bi da je gledamo kao prirodnu posljedicu onog vida ekumenizma koji je voljan da žrtvuje raj zbog prividnog zemaljskog mira, i koji, u potrazi za prostim faktorima, radije klizi preko površine vjerovanja i doktrine, nego što zalazi u dubinu suštine religijskog vjerovanja, simbola, jezika i djela, u kojima je moguće uočiti opšte zajedničke principe i istine.

Isihazam je nauka molitve, odnosno, konkretnije – molitve srca koja je njegovana u Pravoslavnoj crkvi. Prakse isihazma datiraju od Hrista i u okviru ovog predanja postoji kontinuirano usmeno učenje koje su postepeno formulisali i formalizovali od 11. do 14. vijeka znalci poput Simeona Novog Bogoslova, monaha Nikifora te Grigorija Sinaita, koji je zasnovao isihazam na planini Atos.⁴ Sufizam je, također, zasnovan na usmenom predanju koje seže do Poslanika islama, predanju čija načela bivaju eksplicitnije

formulisana dva ili tri vijeka nakon pojave islama; ovo predanje formulisali su rani učenjaci poput Bajazida al-Bistamija i Džunejda, i koji je do petog vijeka islama kristalisan u sufijski red.⁵ Izuzetna sličnost sufizma i isihazma, posebno u pogledu molitve srca, nije zbog historijskih razmjena, nego zbog prirode hrišćanske i islamske duhovnosti s jedne strane, i ustrojstva ljudskog mikrokosmosa sa druge. Molitva koja obnavlja srce nije rezultat historijskih utjecaja, već blagodati koja ishodi iz Otkrovenja. Isto tako, ova blagodati aktivira i oživljava srce koje je mjesto božanstvenog Prisustva i centar mikrokosmosa, koji ga povezuje s višim nivoima stvarnosti.

Postoji ogromna sličnost između isihastičkog i sufijskog učenja u vezi s prirodom i značajem molitve srca. U svom djelu *Ljestvica božanstvenog ushođenja* Jovan Lestvičnik tvrdi: "Neka sjećanje na Isusa bude prisutno s tobom svakim dahom", dok sveti Dijahoh Fotikijski piše: "Dobra utjeha dešava se ili u budnom stanju tijela, ili pri pogruženju u san, to jest kad se čovjek u toplom sjećanju na Boga na neki način ljubavlju priljubljuje uz Njega".⁶ O kontinuitetu molitve on piše: "Onaj koji želi da očisti svoje srce neka ga zagrijava neprestanim sjećanjem na Gospoda Isusa, imajući u njemu jedinstveno poučavanje i neprestano djelanje; jer onaj ko želi da sa sebe zbaci vlastitu gnjilost, ne treba samo povremeno da se moli. Naprotiv, on uvijek treba da se bavi molitvom i da čuva um, pa makar se nalazio i daleko od molitvenog doma. Onaj ko hoće da očisti zlato ne treba ni za kratko vrijeme da ostavi ognjište bez vatre, inače će se ruda koju čisti ponovo stvrdnuti. Tako ni podvižnik ne treba samo povremeno da se sjeća Boga, to jest da u drugo vrijeme ne misli o Njemu. Jer, ono što stiće molitvom, on će izgubiti kad je prekрати. Ljubitelju vrline svojstveno je da neprestanim sjećanjem na

² Primjetan izuzetak je F. Schuon, *Christianity/Islam – Essays on Esoteric Ecumenism*, Blumington, 1985.

³ O poređenju ovih dviju tradicija u vezi s molitvom srca, pogledati F. Schuon, *The Transcendent Unity of Religions*, prev. P. Taunsend, Wheaton, IL, 1984.

⁴ O isihazmu vidjeti: V. Loski, *Théologie mystique de léglise d'Orient*, Paris, 1965. Najvažnije djelo ove tradicije i jedno od najdragocjenijih knjiga hrišćanske duhovnosti je *Filokalija*, prev. E. Kadloubovsky, G. E. H. Palmer i K. Ware, 3 vols, London, 1951–1984, koje je konačno postalo dostupno čitaocima na engleskom jeziku. Druga klasična djela

isihastičke tradicije uključuju *The Way of a Pilgrim* i *The Pilgrim continues his way*, prev. R. M. French, Mineapolis, 1952. (*Filokalija* je kod nas *Dobrotoljublje*, a posljednje dvije knjige poznate su kao *Kazivanja jednog bogotražitelja svom duhovnom ocu*, op. prev.)

⁵ O sufijskoj tradiciji vidjeti: A. M. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, Chapel Hill, 1983; M. Lings, *What is Sufism?*, Los Angeles, 1975; S. H. Nasr, *Sufi Essays*, Albany, 1985.

⁶ Citati učitelja isihastičke tradicije uzeti su iz *Filokalije*. Citat iz *Dobrotoljublja*, Manastir Hilandar, 2001, sv. III, str. 27. (Op. prev.)

Boga čisti zemljanost sasuda. Na taj način, pri postepenom isparavanju zla pod djelovanjem ognja dobrog sjećanja, duša će u punoj slavi potpuno doći do svoje prirodne prozračnosti.⁷

U sufizmu prisjećanje imena Božijeg (*zikr Allah*), što je istovremeno i Njegovo prizivanje, pošto riječ *zikr* označava i sjećanje i prizivanje, on je centralna metoda duhovne realizacije zasnovane na Kur'anu i hadisu.⁸ Kur'an kaže: *I često spominji Gospodara svoga i hvali Ga krajem dana i izjutra!* (3:40). Kur'an također naglašava: *O vjernici, Allaha mnogo i često spominjite!* (33:41); *I ime Gospodara svoga ti spominji i sasvim se Njemu posveti!* (73:8). O odnosu invokacije srca, Kur'an kaže: *Srca onih koji vjeruju, kad se Allah spomene (prizove), smiruju se; a srca se, doista, kada se Allah spomene smiruju!* (13:28).

Uostalom, u mnogim Poslanikovim hadisima govori se o značaju *zikra* i njegovoj vezi sa srcem, kao naprimjer: "Postoji sredstvo za poliranje svih stvari koja uklanja hrđu; ono šta polira srce je prisjećanje na Allaha, i ne postoji čin koji udaljava Allahovu kaznu dalje od tebe nego ovo prisjećanje." Pratilac reče: "Zar nije borba protiv nevjernika jednaka tome?" Poslanik odgovori: "Ne, čak i da se boriš do trenutka kad je tvoj mač rasparčan."⁹

Sufijski spisi puni su ovakvih referenci obično u formi aluzije i u maniru koji je manje direktan nego onaj u *Filokaliji*, iako postoje neki sufijski tekstovi, kakav je *Miftah al-falah* koji je napisao Ibn Ata' Allah al-Iskandari,¹⁰ koji se bavi temom prizivanja i molitvom srca. Isihastička tradicija i sufizam slažu se u tome da je čovjekova dužnost da se sjeća Boga konstantno i prilikom svakog svog udara,¹¹ i da ovo pamćenje nije ništa drugo do prizivanje božanskog imena, koje se otkriva

kao tajna, da je ova molitva u vezi sa srcem koje se poima duhovno i da prizivajuća metoda molitve treba da se zasniva na rukovođenju duhovnog učitelja, koji zna kako se ona primjenjuje i koji njeno prenošenje drugima potkrepljuje odgovarajućim savjetima o meditaciji, primjeni vrlina i drugim elementima duhovnog života. Iako se u isihazmu koristi Isusovo ime a u sufizmu jedno od Allahovih imena, učenja obiju tradicija o spasiteljskoj moći Svetog imena i prizivajućoj metodi pokazuju zadivljujuću međusobnu sličnost, bivajući time dokazom univerzalnosti prizivajuće metode i duboke morfološke sličnosti između određenih aspekata hrišćanstva i islamske duhovnosti.

Primjer ove nevjerojatne sličnosti dviju tradicija upravo je učenje o srcu. U isihazmu srce (ή καρδιά) je središte ljudskog bića, središte inteligencije i volje u okviru kojih se preklapaju sve sile ljudskog života. Također, molitva polazi od srca pa dopijeva u sve druge dijelove i elemente ljudskog mikrokosmosa. Ovo isto učenje može se naći u sufizmu koji, prateći učenja Kur'ana, izjednačava srce (*al-qalb* na arapskom, *del* na perzijskom) sa znanjem, ali i sa voljom i ljubavlju, i koji, kao i isihazam, smatra da je srce centar božanstvenosti iz kojeg blagodat (milost) Njegovog prisustva cirkulira po cijelom ljudskom biću.¹² Ako neko priča o mjestu na kojem se nalazi um (*vovs, pneúma, al-'aql*), onda je to srce, zbog toga što srcem čovjek može da spozna Duh i "pojmi" nebeske stvarnosti. Čovjek postane duhovan (*πνευματικός, ruhāni*) kad duh uđe u njegovo srce, i upravo pomoću srca čovjek postaje sposoban da "vidi" realnost takvu kakva je. Zato sufije govore o *oku srca* (*'ayn al-qalb* ili *cheshm-e del*) kao organu pomoću kojeg čovjek može da "vidi" ono što ne mogu tjelesne oči.

⁷ Ibidem, 3, pp. 293-94. Citat iz *Dobrotoljublja*, Manastir Hilandar, 2001, sv. III, str. 57-58. (Op. prev.)

⁸ O doktrini i praksi *zikra* u sufizmu vidjeti: L. Gardet, *Le mention du nom divin, dhikr, dans la mystique musulmane*, Revue Thomiste 3, no. 3, 1952, str. 542-676; 53, no. 1, 1953, str. 197-216; J. L. Michon, *Spiritual Practices in World Spirituality – An Encyclopedic History of the Religious Quest*, vol. 19 (u novinama); J. Nurbakhsh, *In the Paradise of the Sufis*, New York, 1979, pp. 31-48; i Ibn Ata Allah al-Iskandari, *Traité sur le nom Allah*, trans. M. Gloton, Paris, 1981.

⁹ O referencama u islamskim i hrišćanskim izvorima o načinu prizivanja vidjeti: Schuon, *The Transcendent Unity of Religions*, pp. 159-166. O duhovnoj važnosti srca, Schuon piše:

"Organ duha, ili glavni centar duhovnog života je u srcu. Ali ono što je bitnije iz perspektive duhovne realizacije je učenje isihazma o načinu usavršavanja prirodnog učešća ljudskog mikrokosmosa u božanskom mikrokosmosu pretvarajući je u natprirodno učenje i konačno jedinstvo i identitet; ovaj način se sastoji od 'unutarnje molitve' ili Molitve Isusa." Ibidem, p. 144.

¹⁰ Prvi put na engleski preveo M. Khoury.

¹¹ Sufije smatraju da je cilj osobe na duhovnom putu ne samo da internalizuje invokaciju nego i da je načini neprekidnom. Ovakva osoba se naziva *daim al-dhikr*, to jest ona koja je u neprekidnoj invokaciji.

¹² O relaciji između srca i znanja općenito, vidjeti: S. H. Nasr, *Knowledge and the Sacred*, New York, 1981, pp. 151ff.

U isihazmu, kao i u sufizmu, duhovni put počinje pod vođstvom učitelja i udaljavanjem od svijeta kroz čin pokajanja (*επιστροφή, tawbah*). Za putovanje duhovnim putem neophodne su i kontemplacija i akcija – kontemplacija (*θεωρία, al-nazar*) dovodi do viđenja, a akcija (*πραξις, al-'amal*) omogućava primjenu ili ostvarenje tog viđenja. Ravnotežu ovih dviju stvari i njihovu neophodnost u duhovnom životu iznova i iznova naglašavali su učitelji kako isihazma tako i sufizma.¹³ Srednje faze puta nisu nužno iste, a njih su čak i u okviru sufizma razni učitelji drugačije označavali.¹⁴ Kad je riječ o posljednjoj fazi, mir u isihazmu može se porediti s nestajanjem (*al-fanà*) u sufizmu, a oboženje (*θεώσις*) sa sjedinjenjem (*wisāl, tewhīd*). Ipak postoji velika razlika u ovoj fazi koja se tiče mogućnosti postizanja jedinstva u ovom životu. Dok se u isihazmu deifikacija može očekivati cjelokupno u sljedećem životu, a u ovoj joj se može jedino približiti kroz sinergiju, to jest saradnju Boga i čovjeka, u sufizmu je sjedinjenje moguće i u ovom životu. Postoje sufije koje, uprkos tome što su u ovom svijetu prešle preko kapija smrti ili nestajanja i koje su već iskusile vrhunac sjedinjenja ili jedinstva, i dalje oni koji žive u ovom tijelu.

I uprkos ovoj razlici, i isihazam i sufizam ipak naglašavaju značaj spiritualizacije tijela. U kontrastu s određenim pravcima hrišćanstva, isihazam, kao i islam općenito i sufizam konkretno, vidi tijelo kao hram duha, i njegove tehnike, kao i one u sufizmu, daju pozitivnu ulogu tijelu koje je produžetak srca. Tehnike disanja u vezi s prizivanjem, u objema tradicijama veoma su povezane s ulogom grudi i tijela uopće, kao što su određene vrste meditacije korištene i u isihazmu i u sufizmu. Obje tradicije smatraju da

je svetost povezana sa “zadržavanjem sebe” u tijelu.¹⁵ Molitvena metoda može se sumirati stavljanjem sebe u Ime i stavljanjem Imena u srce. Kad bi bar neko mogao da zadrži um u tijelu i da ga spriječi da luta daleko, koncentrišući se na Ime koje se nalazi u srcu, taj bi mogao da postane svetac. Svetost u objema tradicijama dolazi iz slučajnosti srca i Imena, i Imena s tijelom koje igra ulogu svetog hrama u kojem se odvija ovo čudesno povezivanje.

Nasuprot određenim vidovima pasivnog mističizma, duhovni put sufizma, kao i isihazma, zasniva se na čovjekovom djelatnom učešću u potrazi za Bogom. Ovaj djelatni put u objema tradicijama predstavljen je kao duhovna borba. Neprestana borba protiv strasti u sufizmu zove se *al-džihad al-akbar*, veći “sveti rat”,¹⁶ koji je Poslanik islama smatrao mnogo vrednijim nego bilo koju bitku vođenu oružjem, koliko god bili opravdani razlozi za nju. Molitvenik u isihazmu učen je da se neprestano bori protiv zlih težnji unutar samog sebe; jedno od klasičnih djela pravoslavne duhovnosti zove se *Nevidljivi rat*.¹⁷ Nasuprot savremenoj religijskoj misli koja zauzima preziran stav prema pozitivnom značenju i simboli borbe shvaćenoj u tradicionalnom smislu,¹⁸ i sufizam i isihazam potpuno su svjesni da se mir koji prevazilazi sva razumijevanja može postići jedino dugom i mukotrpnom borbom protiv onih sila u nama koje nas sprečavaju da uđemo u Carstvo Božije, a koje predstavlja ni manje ni više nego srce.

Konačno, pri poređenju isihazma i sufizma, možemo primijetiti značaj svjetlosti u vezi s praksom molitve srca u objema tradicijama. Isihastički učitelji tvrde da je Bog svjetlost (*φως*) i da je iskustvo Njegove realnosti svjetlost. Simeon Novi Bogoslov duhovno iskustvo naziva

¹³ O ovom pitanju u kontekstu različitih tradicija, uključujući hrišćanstvo i islam, vidjeti: Y. Ibish and P. Wilson (eds.), *Traditional Modes of Contemplation and Action*, Teheran – London, 1977.

¹⁴ Vidjeti: S. H. Nasr, *Sufi Essays*, pp. 68–83.

¹⁵ Vidjeti: K. Almquist, *Temple of the Heart, Temple of the Body*, Tomorrow, 12, no. 3, 1964, 228–33.

¹⁶ Zapravo *džihād*, riječ koja se na engleski jezik uglavnom prevodi kao *sveti rat*, znači *napor*, ali također obuhvata i značenje: vođenje borbe protiv svega onoga što uništava ravnotežu koju islam pokušava da uspostavi u ljudskom životu. Vidjeti: S. H. Nasr, *The Spiritual Significance of jihād*, Parabola, 7, no. 4, 1982, 14–19.

¹⁷ Vidi *Unseen Warfare: the 'Spiritual Combat' and 'Path to Paradise' of Lorenzo Scupoli*, trans. E. Kadlouborsky i G. E. H. Palmer, London, 1978.

¹⁸ Ovo je zbog nevidenog užasa i razaranja koje je donijelo moderno ratovanje zahvaljujući modernoj tehnologiji, i određen tip pacifizma koji je identifikuje sa cijelim hrišćanskim duhom sa pasivnim prihvatanjem svijeta o nama u ime mira.

Treba istaći da teologija oslobođenja, onako kako se danas razumijeva i praktikuje, ipak nema veze s duhovnim ratom o kojem sufizam i isihazam govore i, iz perspektive ovih tradicija predstavlja, još dalje predavanje svijeta i svetosti u ime pravde koje je obično zamišljena jedino u zemaljskim pojmovima.

Crkva Vank u Isfahanu

“neprestanim iskustvom božanske svjetlosti”. Božanska svjetlost je nestvorena i poistovjećena s božanskim energijama koje On prenosi onima koji, prolazeći kroz duhovnu vježbu, ulaze u sjedinjenje s Njim. Kao što Grigorije Palama piše u *Propovijedima o Vavedenju presvete Bogorodice u hram*: “Onaj koji učestvuje u božanskoj energiji, postaje svjetlost na neki način. On je sjedinjen sa svjetlošću, i tom svjetlošću on s potpunom svijješću vidi sve ono ostalo što je prisutno kod onih koji ne posjeduju ovu blagodati... Čistim srcem vide Boga... Koji, bivajući svjetlost, prebiva u njima i otkriva se onima koji Ga vole – vide svog Voljenog.” Isihastičko predanje govori o stepenima svjetlosti, od nestvorene svjetlosti Božanstva do svjetlosti umnog svijeta i, konačno, o čulnoj svjetlosti. Praksa molitve srca vodi čovjeka od ove čulne svjetlosti, koja okružuje sva bića ovdje na Zemlji, do svjetlosti anđeoskog carstva i, na kraju, do božanske svjetlosti.

¹⁹ Vidjeti: H. Corbin, *En Islam iranien*, vol. 2, Paris, 1971; S. H. Nasr, *Three Muslim Sages*, Delmar, NY, 1975, poglavlje 2.

Bog islama u Kur'anu se također naziva “Svjetlom nebesa i Zemlje” (24:35). Na osnovu ovog ajeta, brojne škole islamske filozofije i misticizma razvile su simbolizam u kojem svjetlost (*an-nūr*) igra centralnu ulogu, a najpoznatija od svih njih je škola Prosvjetljenja (*al-išrāq*), koju je osnovao šejh Šihabuddin Suhrevardi,¹⁹ Podjele svjetlosti koju je predstavio Suhrevardi i drugi učenjaci ove škole, imaju velike sličnosti s onim u isihastičkoj tradiciji a da pritom nužno ne postoji historijska pozajmljenica, iako je Suhrevardijeva filozofija imala u Bizantiji pristalice poput Georgija Plitona. Mnogi pravci sufizma svoja učenja zasnivaju na simboličnim svjetlosti, posebno one škole centralne Azije, kao naprimjer red kubravija.²⁰ Zasigurno postoji osjećaj duhovne povezanosti između zlatnih ikona u bizantijskim crkvama i određenih perzijskih minijatura na kojima je zlatno uzvišeni simbol sunca i Sunca, obilno korišten. Svjetlost koja sija u srcu onoga koji praktikuje isihazam, s jedne, i sufizam, s druge

²⁰ Vidjeti: H. Corbin, *The Man of Light in Iranian Sufism*, trans. N. Pearson, Boulder, 1978.

strane, sigurno nije ona koja bi bila zasnovana na historijskim pozajmljenicama, već dolazi od Boga i plod je iskustva i tipa duhovnih praksi koje pokazuju nevjerovatnu međusobnu sličnost.

I uprkos ovim velikim sličnostima, postoje i znatne razlike između molitve srca u isihazmu i one u sufizmu. Jedan pravac koristi ime donosioca poruke – Isusovo ime, a drugi ime izvora poruke – Allahovo ime. Jedan naglašava ljubav, a drugi znanje bez negacije onog prvog. Jedan izvodi efikasnost iz blagodati koja dolazi od Hrista, a drugi dolazi iz Muhammedove blagodati (*al-barakat al-muhammadiyyah*). Jedan je naširoko praktikovan u kontekstu monaštva, a drugi u širokom društvu.

Sličnost i podudarnost dva puta ipak ostaju nepobitna stvarnost i čine najizuzetniji aspekt veze koje povezuju hrišćanstvo i islam i koji mogu dovesti do boljeg razumijevanja između ove dvije tradicije. U ovom dobu površnog ekumenizma, kad je mnogo rečeno na površini, a malo truda posvećeno dubini gdje srce počiva, isihastička tradicija u okviru hrišćanstva nudi najvredniji kanal kroz koji se ono što je unutarnje i centralno u islamskoj tradiciji može mnogo bolje

razumjeti. I ova tradicija je najvrednije sredstvo ulaska u ono što je srce hrišćanske tradicije za muslimane koji žele dosegnuti dublje razumijevanje hrišćanske duhovnosti.

Prije više od četvrt vijeka na konferenciji koju su organizovali katolici u Maroku, s ciljem boljeg razumijevanja između hrišćanstva i islama, zapaženi francuski islamist Louis Massignon je rekao: “Prekasno je za konferencije – jedina stvar koja je sad važna jest molitva srca.” Ako je tad bilo kasno, onda je sad zasigurno još kasnije da dođe do razumijevanja između hrišćanstva i islama putem vanjskih sredstava. Više no ikad ranije važna je molitva srca, koja je čudesno očuvana do dana današnjeg u hrišćanskoj tradiciji i koja nastavlja da bude glavna praksa sufijske misli kroz islamski svijet. Da bi se razumio značaj ove molitve i u isihazmu i u sufizmu, neophodno je zaći dublje u unutarnje sličnosti između hrišćanske i islamske duhovnosti. Praktikovati molitvu srca znači zaći u to sveto utočište gdje se sav diverzitet vraća u jedinstvo i gdje je svaka božanska poruka viđena kao odraz refleksije Voljenog Koji je Jedan iako govori mnoge jezike.

Abstract

The Prayer of the Heart in Hesychasm and Sufism

Seyyed Hossain Nasr

The paper presents the text of Seyyed Hossain Nasr's speech delivered in March 1985 at a symposium of Orthodox Christians and Muslims at the Orthodox Theological Faculty "Holy Cross" in Boston, which was published in *Greek Orthodox Theological Review* in 1986.

In the paper S. H. Nasr analyzes remarkable and significant similarities of the two traditions – Hesychastic and Sufistic in the domain of the nature of the prayer of the heart, each of which is at the center of the religion on the soil of which it flourished.

So far, very little has been written on this topic, thus this paper written by the author who has a renowned scientific credibility deserves special attention.

S. H. Nasr wrote a text which, in addition to his essential knowledge of Sufism, shows his exceptional knowledge of Orthodox spirituality and his profound study of the most famous book from that spirituality – *Philocaly*, that is the *Love of Goodness* or the *Love of Beauty*, a multi-volume collection that includes insights, experience and sentences about the spiritual life and prayer of the heart from the most important Orthodox Fathers.

Keywords: Sufism, Hesychasm, Islam, Orthodoxy, spirituality, the prayer of the heart